

BEING FOR SALE

Vulnerability and human trafficking - individuals, structures and discourses

ULRIKA ANDERSSON

Keywords

Criminal law, human trafficking, contextual legal subjects, agency, structural and discursive aspects of power.

Summary

The focus of this article is the criminal legal subject, traditionally presumed to be rational and autonomous. The object of the criminal legal process is to decide individual responsibility. Therefore, in relation to criminality explicitly based on certain structures, a conflict between the individual subject and these structural factors can occur. For example, the crime of human trafficking is constructed in relation to vulnerability based on structural conditions such as poverty and gender inequality. Explicit force or exploitation is however normally required to prove the crime of human trafficking in the actual criminal process. This is hard when the most obvious vulnerability in this case consists of over all structures. Drawing on Iris Marion Young's theory, according to which gender is seen as a series, I suggest to look at the legal subject as contextual. This subjectivity relates individuality and agency to structural and discursive aspects of power. Thus it is possible to make gender, class and other collective-based questions visible without essentializing individuality or agency. In the article the contextual legal subject is presented and used as a starting point for an analysis of official documents all related to the crime of human trafficking. My main conclusion is that the analysed documents all are highlighting structural and discursive aspects of power in relation to the vulnerability of trafficking. This has however not been followed up, neither in legislation nor in practice. An explicit contextualisation of legal subjectivity would help these aspects come out clearer, as well in legislation as in practice.

Hur ska man i straffrättsliga sammanhang kunna ta hänsyn till individers utsatthet av strukturell karaktär när de utsätts för människohandel? Är det möjligt att se ett av tradition autonomt rättssubjekt som kontextualiserat? Ulrika Andersson diskuterar hur ett individuellt aktörskap kan kopplas till både strukturella och diskursiva förutsättningar.

VARA TILL SALU

Utsatthet vid människohandel – individer, strukturer och diskurser

ULRIKA ANDERSSON

Lilja i Lukas Moodyssons film lever med sin mamma i en fattig förort i Ryssland. Utan förvarning åker mamman en dag till USA med sin nye man. Hon lämnar dottern ensam kvar, utan försörjning eller annan trygghet. Senare övertalas Lilja av sin pojkvän att följa med till Sverige, där det finns arbete och ett bättre liv. På vägen dit överges hon även av pojkvännen och transporteras av främlingar till det nya landet, där en tillvaro i prostitution väntar henne.¹

Den uppmärksammade berättelsen om Lilja aktualiserar frågor om kön och sexualitet. Men försäljningen av den unga kvinnan relateras också till fattigdom och brist på arbete. Dessa förutsättningar framställs i filmen vara en grundläggande orsak till att hon utnyttjas. Mamman som överger henne, pojkvännen som invagar henne i falska förhoppningar om möjligheter till en försörjning, främlingarna som transporterar och säljer henne, kopplas alltså till faktorer som brukar betraktas som strukturella.

I straffrättsliga sammanhang talas också om liknande förklaringar till *människohandel*, den officiella beteckning som numera används för att beskriva berättelsen i filmen. Till exempel diskuteras utformningen av de kriminaliserade

gärningarna i förhållande till människohandelns bakgrund och omfattning. Människohandelns orsaker relateras i sin tur till olika strukturer som antas ge upphov till att individer skapar vissa praktiker.²

I ett internationellt perspektiv betraktas människohandel som ett problem och en allvarlig kränkning av mänskliga rättigheter, vilket deklarerats i olika internationella dokument som också diskuterar hur handeln bör definieras och hur den skall åtgärdas.³ De åtgärder som nämns är bland annat förbättring av konkreta förhållanden för människor i utsatta områden och lagstiftningsarbete, främst i form av kriminalisering.⁴

Ett strukturellt angreppssätt som tar utgångspunkt i ojämlika villkor eller diskriminering av vissa grupper kan vara svårt att tillgodose i ett rättsvetenskapligt sammanhang, där utgångspunkten till stor del är ett autonomt och rationellt subjekt. Rättsvetenskapliga teorier, rättsdogmatik och rättstillämpning bygger i linje med modernismen på att det finns ett avgränsat subjekt, som är frikopplat från exempelvis strukturella samband.⁵ Inte heller straffrätten tar normalt hänsyn till strukturella maktfaktorer, istället dominerar subjektsperspektivet och lite tillspetsat kan man tala om en konflikt mellan subjekt och struktur. Subjektet förväntas göra fria och rationella val oberoende av strukturella förutsättningar.⁶

Det övergripande syftet med denna artikel är därför att belysa och diskutera möjligheten att beakta strukturella faktorer inom straffrätten utan att det framstår som en motsättning till subjektsperspektivet. Detta avser jag uppnå genom att undersöka hur människohandel konstrueras i ett straffrättsligt sammanhang. I

**Kriminaliseringen av
människohandel bygger på
att det skall förekomma ett
konkret och tydligt tvång
mot den enskilde individen.**

fokus står frågan om hur utsatthet konstrueras i samband med människohandel. Jag går särskilt in på hur individers utsatthet kopplas till strukturella och diskursiva förhållanden. Det material jag granskar består av offentliga dokument, vilka alla på något sätt har betydelse för kriminaliseringen av människohandel i svensk rätt.⁷ Texterna innehåller beskrivningar och analyser av människohandeln i ett internationellt och svenskt perspektiv samt diskussioner

kring kriminaliseringens innehåll. Tolkningen eller utformningen av den svenska regleringen står inte i centrum för analysen, studien är istället inriktad på hur människohandeln beskrivs och diskuteras.⁸

Kriminaliseringen av människohandel bygger på att det skall förekomma ett konkret och tydligt tvång mot den enskilde individen. Det bakomliggande problemet anses dock ofta vara strukturellt.⁹ För att en händelse som rör människohandel skall anses utgöra brott, krävs i princip att ett tydligt yttre tvång

eller utnyttjande kan styrkas.¹⁰ I fokus för den rättsliga prövningen blir frågan ofta om den som utsatts för handel har *tingsats* att lämna sitt land eller *själv valt* att försöka förbättra sin livssituation. Det är ofta svårt att bevisa tydliga yttre tvång och utnyttjanden. Konsekvensen av detta blir en ineffektiv lagstiftning med få väckta åtal och fällande domar.

Diskussioner om individens fria val görs ofta från en privilegierad eller osynlig position utifrån vilken det inte tas hänsyn till maktfrågor, exempelvis strukturer kring kön, klass och etnicitet.¹¹ Med andra ord är det autonoma subjektet grunden för dessa resonemang.¹² Min metod bygger istället på att det rättsliga subjektet bör ses mer contextualiserat. Individualitet och individuellt aktörskap bör kopplas till såväl strukturella som diskursiva förutsättningar. Strukturella faktorer avser här sådana övergripande samband i samhället som skapar fattigdom, arbetslöshet eller könsojämlikhet, medan de diskursiva åsyftar vad som sägs och görs i och genom språk, symboler och normer. Det contextualiserade subjektet bygger på en teori om genus som en seriell konstruktion, utformad av statsvetaren Iris Marion Young.¹³ Förutom den individuella och strukturella delen av genus använder hon ett diskursivt maktperspektiv som betonar språk, symboler och normativa koncept. På så sätt sammanlänkas den individuella delen med det strukturella och belyser samtidigt dessa tre olika aspekter av genus. Som påpekas av Young är teorin också relevant i förhållande till andra maktspekter. Längre fram går jag närmare in på Youngs teori som ligger till grund för analysen.

Artikeln är upplagd så att jag först tar upp förhållandet mellan subjekt och struktur i rättsvetenskapen, en central utgångspunkt för mitt sätt att närma mig materialet. Jag går därefter in på Youngs teori som även den rör relationen mellan subjekt och struktur. Sedan beskriver jag närmare mitt angreppssätt och presenterar efter det min analys av hur utsatthet vid människohandel konstrueras i de olika dokumenten. Avslutningsvis diskuterar jag denna utsatthet i förhållande till synen på ett kontextuellt subjekt.

Subjekt och struktur i rättsvetenskapen

Subjektsperspektivet är grundläggande i rättsvetenskaplig teori och praktik. Det är centralt att det finns ett subjekt som kan erhålla rättigheter och skyldigheter.¹⁴ Här bygger rättsvetenskapen i grunden på den liberala rättsstatliga ideologin.¹⁵ Det är den enskilde individen som är central och blir modell för det teoretiska subjektet. Det är individen som har skyldigheter och rättigheter eller som kan kräva skydd. Olika rättsregler och teorier formas utifrån hur individen agerar eller förväntas agera rationellt.¹⁶ Åtminstone sedan upplysningen har den outtalade utgångspunkten för det rättsvetenskapliga subjektet varit en förment könsneutral, rationell och autonom individ. Kön och andra maktspekter som etnicitet, klass och sexualitet har inte beaktats, till skillnad från inom genusvetenskapen och feministisk teori där det *bekände* subjektet är centralt.¹⁷ Mot slutet av 1990-talet började det autonoma subjektet inom rättsvetenskapen att ifrågasättas och flera

forskare har på olika sätt visat att denna syn på subjektet implicit är bekönad samt att rätten bidrar till att producera och reproducera subjekt.¹⁸

Det strukturella perspektivet har dock till viss del använts inom rättsvetenskapen. I olika sammanhang betonas att vissa strukturer i samhället skapar ojämlika villkor för särskilda grupper. Till exempel innebär det feministiska angreppssättet på könsrelaterat våld, som ligger till grund för

När det gäller människohandel
[...] finns det en tveksamhet
mot att ta hänsyn till
sådan utsatthet hos individer
som kan relateras till
strukturella faktorer såsom
fattigdom, arbetslöshet eller
könsojämlikhet.

kvinnofridslagstiftningen, att detta kopplas till en strukturell könsmaktsordning. Det anses finnas ett samband mellan manlig överordning och det faktum att män utövar våld mot kvinnor. Denna strukturella förklaringsmodell är uttalad och mer eller mindre accepterad i ett genusvetenskapligt sammanhang.¹⁹

I första hand rör rättsvetenskapen som nämnts individer och det individuella subjektet. För straffrättens del handlar det om individer som ställs till ansvar för gärningar de antas ha utfört autonomt och rationellt gentemot andra, lika autonoma och rationella individer. Vare sig ansvarssubjekten,

de som ställs till ansvar för en gärning, eller rättsskyddssubjekten, som skall ges rättsligt skydd genom olika kriminaliseringar, relateras vanligtvis till strukturella samband. Dock har strukturella aspekter inlemmats i svensk straffrätt under de senaste decennierna. I slutet av 1990-talet infördes kvinnofridsbrottet, som har tydliga strukturella utgångspunkter.²⁰ Även i samband med så kallad organiserad brottslighet, dit människohandeln brukar räknas, används strukturella förklaringsmodeller på olika sätt.²¹

Trots att det således finns en viss medvetenhet om strukturella maktaspekter inom olika delar av rätten tycks det svårt att fullt ut beakta detta perspektiv. Det fokus på det enskilda subjektet som kommer till uttryck genom synen på den autonoma individen har alltjämt företräde. När det gäller människohandel tycks till exempel problemet i tillämpningen vara att det finns en tveksamhet mot att ta hänsyn till sådan utsatthet hos individer som kan relateras till strukturella faktorer såsom fattigdom, arbetslöshet eller könsojämlikhet.

Kontextualiserad subjektivitet

Med hjälp av Iris Marion Young som kombinerar strukturell medvetenhet med att betona enskilda individers aktörskap och individualitet argumenterar jag i denna artikel för ett kontextualiserat subjekt, vilket gör det möjligt att beakta den enskilde individens strukturella såväl som diskursiva utsatthet.²² Youngs teori passar särskilt väl för en problematisering av utsatthet i samband med människohandel. I detta sammanhang är det som redan antytts inte ovanligt att ett

utnyttjande av individens utsatta position ställs i motsättning till individens vilja att förbättra sin levnadssituation.²³ Det är särskilt Youngs synliggörande av det individuella aktörskapet som gör att jag valt att utgå från hennes teori. Förutom den strukturella och individuella delen av genus lägger Young även stor vikt vid vad jag här kallar den diskursiva delen, som syftar på aspekter som ryms i språk, symboler och normativa koncept. Young betonar att vi behöver kollektivera kvinnor utan att detta blir normaliserande eller essentialiserande, men hon vill samtidigt markera ett annat perspektiv än det liberala, mer individcentrerade.²⁴ Om man inte tänker sig kvinnor som grupp är det inte heller möjligt att se hur kvinnor förtrycks i systematiska, strukturerade och institutionella processer. I dessa processer läser jag in den diskursiva delen i Youngs teori, som jag nedan skall diskutera mer ingående.

Flera andra teoretiker diskuterar genus i förhållande till tre liknande nivåer.²⁵ Den individuella nivån avser som nämnts individualitet och individuellt aktörskap, den strukturella nivån syftar på övergripande samband som fattigdom, arbetslöshet eller könsojämlikhet och den diskursiva vad som sägs och görs i och genom språk, symboler och normer. I förhållande till rätten har främst historikern Yvonne Hirdman använts tidigare.²⁶ Även rättsvetaren Eva-Maria Svensson använder tre olika nivåer i sin avhandling om föreställningen om rätten. Hon diskuterar genusrelationen som en symbolisk och *konkret* ordning, som central för *organisandet av samhället* och för *teorier, metoder och begrepp*.²⁷ Hirdman förs också fram som central för genusrättsvetenskapen i en bok med samma namn.²⁸ Även om Hirdmans teori om genusystemet relaterar till tre nivåer är det min uppfattning att den har det strukturella perspektivet i fokus. Hennes syfte tycks också i första hand vara att beskriva hur genus skapas på samhällsnivå. En central poäng med Youngs teori är istället att undvika en generalisering och essentialisering av kvinnor. Detta faktum synliggör aktörskap och individualitet *samtidigt* som strukturer och diskurser betonas. Detta dubbla angreppssätt gör Youngs seriella konstruktion lämplig som grund för min metod i den analys som följer.

Utgångspunkten för analysen är att subjektet bör ses mer kontextuellt, med andra ord bör relationen mellan individualitet, struktur och diskurs vara explicit. Härigenom blir individualitet länkad till strukturella och diskursiva faktorer, samtidigt som tre olika aspekter av genus belyses. Young betonar främst hur strukturer styr praktiker men för även in betydelsen av hur diskursiva förutsättningar formar praktiker. Utan att det är hennes uttalade syfte tydliggör hennes teori samtidigt hur individ, struktur och diskurs samverkar i konstruktionen av subjektet. Young betraktar genus som ett slags kollektivitet som hon benämner serialitet eller serie, vilket enkelt sagt berör individers relation till praktiker i olika strukturer och diskurser.²⁹ En series enhet har enligt Young sin grund i *individers*

sätt att uppnå sina individuella mål genom handlingar i förhållande till samma yttre förutsättningar. Dessa handlingar kan ses som svar på *strukturer* som uppstått genom tidiga handlingars oavsiktliga kollektiva resultat eller olika sociala praktiker som sker i systematiska, strukturerade och institutionella processer. Faktorer som fattigdom och könsojämlikhet kan till exempel leda till att handel med människor organiseras av vissa. Samtidigt väljer andra att försöka lämna sina hemländer och riskerar att bli utnyttjade i nämnda handel. Som redan nämnts tolkar jag in en diskursiv infallsvinkel i Youngs resonemang om institutionella processer. Förutom här, är det i sina resonemang kring vilka faktorer som påverkar olika praktiker, som även Young i mina ögon för in ett *diskursivt* maktperspektiv som betonar språk och normer och dess betydelse för hur praktiker formas och skapas.

Serialitet – individer, strukturer och diskurser

En serie är enligt Young ett ”socialt kollektiv vars medlemmar är passivt förenade av de objekt som deras handlande riktar sig mot och/eller av de objektiverade resultaten av de materiella effekterna av andras handlande”.³⁰

Här fokuserar jag det sistnämnda, nämligen vilka människor som av olika anledningar anses benägna att bli utsatta för handel. Det kan vara att de lever under könsojämlika förhållanden, i fattiga områden eller att arbete och utbildning saknas, faktorer som är effekter av andras kollektiva handlande.

Young skiljer serier från grupper genom att det i serier inte finns något ömsesidigt erkännande av att de olika individerna tillsammans bildar en enhet.³¹ I en serie är dock alla medvetna om hur det egna handlandet kan ingå i ett slags kollektivitet som konstitueras av vissa strukturer och, vilket jag läser in, olika diskurser. Strukturerna och diskurserna anger seriens gränser och begränsningar.³² Strukturerna avser som redan nämnts förutsättningar som till exempel tillgång på arbete och utbildning, vilka individen inte ensam kan påverka. Diskurser åsyftar språk, symboler och normer som möjliggör vissa ageranden och hindrar andra. I sammanhanget möjliggör normer som rör kön och sexualitet att handel sker, i första hand med kvinnor och barn.

Människor som ingår i en serie kan känna sig maktlösa inför en materiell miljö och kan se att andra också har denna oförmåga. De som blir utsatta för handel kan uppleva att de saknar arbete eller annan ekonomisk trygghet, vilket skulle kunna göra dem mer benägna att rekryteras för försäljning. Själva kan de inte ändra på dessa förhållanden. Serien kan bli tydlig för alla när de uppfattar att både de själva och de andra inte har möjlighet att åtgärda dessa skillnader.³³ Young menar som redan konstaterats att man men hjälp av serialitetsbegreppet gör det möjligt att se kvinnor som en form av kollektiv utan att de måste vara likadana.³⁴ Analysen kan också användas i relation till andra maktaspekter, till exempel klass eller etnicitet.

Jag använder sammanfattningsvis denna tredelade genusteori som utgångspunkt för

min analys av hur det subjekt som utsätts för människohandel konstrueras. Youngs användning av serialitetsbegreppet tolkar jag som en plädering för ett tredelat subjekt med innebörden att explicit relatera individen till olika strukturella och diskursiva makthierarkier.

Konstruktioner av utsatthet - angreppssätt, metod och material

Människohandeln beskrivs ofta ha mångfacetterade orsaker och brukar bland annat förknippas med kön, sexualitet, nation, etnicitet, ålder och klass.³⁵ Dessa faktorer kan relateras såväl till de individer som utför handeln som till dem som blir utsatta för den. De har tydliga beröringar med strukturella förhållanden som fattigdom och arbetslöshet men också med diskursiva maktaspekter, till exempel lagreformer eller normer rörande kön och sexualitet, vilka möjliggör eller förhindrar människohandeln.

Min avsikt är att belysa hur de olika delarna av utsattheten framställs i de undersökta straffrättsliga dokumenten och fokus ligger på innebörden av att vara utsatt eller vad det presumtvt innebär att vara utsatt för människohandel. Det jag undersöker är alltså inte utsatthet i snäv mening, vad som motsvaras av den kriminaliserade människohandeln, snarare utsatthet i vidare mening. Här syftar jag till exempel på hur de av mig undersökta texterna relaterar människohandelns orsaker till strukturella förhållanden: vilka grupper som utsätts för den, var dessa kommer ifrån eller vad som utmärker dem på annat sätt. Hit hör också hur olika diskursiva faktorer underlättar de kriminaliserade praktiker som ingår i människohandeln. Sistnämnda faktorer avser sådana maktförhållanden som exempelvis ryms inom symboler, normativa koncept eller språkliga förhållanden och kan till exempel avse det inflytande som lagregler eller normer rörande kön och sexualitet kan ha över olika praktiker.

I de olika dokumenten diskuteras orsakerna till människohandel och hur brottet ska definieras. Min utgångspunkt är att dessa diskussioner och argumentationer konstruerar utsattheten och de subjekt som kan vara utsatta för denna handel. Exempel på frågeställningar är: Hur beskrivs förutsättningarna för människohandel i förhållande till individ, struktur respektive diskurs? Talar man om kvinnor, män eller barn? Vilka strukturella faktorer gör vissa människor mer utsatta? Vilka länder är inblandade i denna handel? Svaren på dessa och liknande frågor tydliggör bilden av hur de rättsliga dokumenten konstruerar utsatthet i samband

De som blir utsatta för handel kan uppleva att de saknar arbete eller annan ekonomisk trygghet, vilket skulle kunna göra dem mer benägna att rekryteras för försäljning.

med människohandelsbrottet. Jag får på så sätt fram vilka *individer* som framställs som utsatta eller potentiellt utsatta för handel, vilka *strukturella* levnadsvillkor de lever under samt vilka *diskursiva* faktorer som relateras till denna utsatthet.

Förutom Youngs genusanalys bygger min metod på att jag utgår från att de undersökta rättsliga dokumenten bidrar till att konstruera eller producera olika sociala subjekt, såsom vad som är kriminellt eller vem som kan förväntas utsättas för ett brott och bör åtnjuta rättsskydd. Detta diskursanalytiska angreppssätt på rätten är bland annat möjligt med hjälp av Michel Foucaults syn på makt.³⁶ Konkret innebär detta att olika diskurser i de undersökta texterna konstruerar de subjekt som anses utsatta för människohandel. Med hjälp av de olika delar av genus som lyfts fram i Youngs teori, den individuella, den strukturella och den diskursiva delen, kan utsattheten analyseras kontextuellt. Det blir möjligt att belysa den i ett sammanhang och inte enbart se den utsatta individen i en konkret och avgränsad situation.

Människohandelsbrottet infördes för knappt tio år sedan i svensk rätt och den kriminaliserade handlingen benämndes då *människohandel för sexuella ändamål*. Till grund för kriminaliseringen fanns ett FN-protokoll och ett rambeslut från EU med antagande om en omfattande trafik med människor, främst kvinnor och barn, som sexuella handelsvaror.³⁷ Dessa åtgärder konstaterades sedan vara otillräckliga och brottet ändrades, bland annat för att även avse sådan människohandel som inte har just sexuella ändamål.³⁸ Mot bakgrund av

att det även finns en omfattande handel med människors organ och arbetskraft, skedde en förskjutning i brottets skyddsintresse. Den kriminaliserade handlingen består i huvuddrag av transporterering, rekrytering eller inhysning av en människa i syfte att sälja honom eller henne för sexuella ändamål, som arbetskraft eller i syfte att utnyttja för avlägsnande av hans eller hennes organ. För att betraktas som en kriminell handling måste detta ske genom tvång, vilseledande eller utnyttjande av någons utsatta belägenhet.³⁹

Förutom svenska lagförarbeten och rapporter använder jag nämnda FN-protokoll och rambeslut från EU. I det följande presenterar jag detta material med utgångspunkt i en tredelad analys.⁴⁰ Jag inleder med att diskutera olika beskrivningar av människohandelns praktiker. Sedan går jag in på hur den utsatta individen framställs och tar därefter upp de förhållanden som jag tolkar som strukturella respektive diskursiva och som i dokumenten antas främja människohandeln. Vissa omständigheter tas upp på fler än ett ställe.

Människohandelns praktiker och individens utsatthet

Det kriminaliserade området för människohandel beskrivs i FN-protokollet innebära ”rekrytering, transporterering, hysande och mottagande” som sker genom tvång, bedrägeri, vilseledande, missbruk av makt eller någons sårbara situation.⁴¹ Detta har till stor del följts i den svenska brottsdefinitionen av människohandel.⁴²

En faktor som påverkar praktikerna sägs i dokumenten vara att det finns en

efterfrågan på människor att utnyttja.⁴³ Orsakerna till denna efterfrågan diskuteras dock inte närmare. Företrädesvis talas om en efterfrågan på sexuella tjänster. Tillvägagångssätten beskrivs bland annat som att kvinnor och barn rekryteras och transporterats i syfte att utnyttjas, ”i prostitution och på andra sätt”.⁴⁴ Men även andra former av exploatering diskuteras:

En annan anledning till att barn sänds till andra länder är att de blivit offer för människohandel, och avses bli utnyttjade för sexuella ändamål eller för att bli exploaterade som billig eller gratis arbetskraft, kanske främst i hemmiljöer som tjänare. Syftet kan även vara att de skall tvingas ägna sig åt t. ex tiggeri.⁴⁵

Andra förhållanden som påstås påverka människohandelns praktiker är etnicitet. Den svenska rikskriminalpolisen menar att hallickarna ofta söker sin kundkrets, det vill säga sexköpare, inom den egna ”etniska tillhörigheten”.⁴⁶

Genom att föra in etnisk tillhörighet som betydelsebärande faktor görs här vad som kan uppfattas som en distansering i förhållande till hallickarna. De som söker sexköpare finns inte bland svenskar utan hör till ”de andra” och har en annan ”etnisk tillhörighet”. Sexköparna med en ”etnisk tillhörighet” framställs på ett oreflekterat sätt och påståendet följs heller inte upp av någon diskussion eller problematisering. Jag återkommer längre fram till hur etnicitet tas upp i relation till rekrytering av kvinnor och deras hallickar.

Att handel med människor är ett utnyttjande av individer är en central utgångspunkt i dokumenten. Handeln beskrivs återkommande vara en komplex företeelse och ett ”hänsynslöst och cyniskt utnyttjande av andra människor”.⁴⁷ Det talas företrädesvis om människor i könsneutrala termer. I de fall de utsatta människorna beskrivs närmare, är det med hänsyn till kön eller ålder. I FN-protokollet betonas till exempel att medlemsstaterna skall vidta åtgärder för att ”skydda offer för handel med människor, särskilt kvinnor och barn, från upprepad utsatthet”.⁴⁸ I EU:s rambeslut märks en ambivalens i fråga om hur denna företeelse eller detta brott skall benämnas. Rådet relaterar vad som sägs i andra dokument och framhäver att ”i kampen mot kvinnohandel nämns eller efterlyses lagstiftningsåtgärder mot människohandel”.⁴⁹ I en och samma mening talas alltså först mer specifikt om handel med kvinnor och därefter används den mer generella termen *människohandel*. Människohandeln beskrivs därefter innebära ”en allvarlig kränkning av de grundläggande mänskliga rättigheterna och den mänskliga värdigheten”.⁵⁰ Här talas åter om utsatta människor i könsneutrala termer. Längre fram betonas vikten av FN-protokollet som bland annat rör ”bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn” och sedan konstateras att ”barn är mer sårbara och löper större risk att bli offer för människohandel”.⁵¹

Människohandeln anses alltså vara något som drabbar kvinnor och barn i första hand. På individnivån nämns inte männen, utsattheten är istället intimt förknippad med kvinnor. De som utför denna handel förutsätts dock implicit vara män vilket inte diskuteras närmare. Som jag kommer in på längre fram talas i propositionen om att de individer som utsätts för människohandel bland annat lever i könsojämlikhet. Men denna nämns enbart i relation till andra länder. Att det finns en efterfrågan, som skulle kunna relateras till en strukturell könsmaktsordning bland svenska män eller föreställningar relaterade till kön och sexualitet, är inte något som tycks föresväva den svenska regeringen. Inte heller diskuteras eller problematiseras huruvida det finns en efterfrågan bland kvinnor eller i övrigt vad som utmärker de individer som efterfrågar de sexuella tjänster som är föremål för diskussionen.

Förutom de utsattas könstillhörighet anses åldern ha stor betydelse. Här beskrivs barnen som särskilt utsatta. Barnen omnämns endast som flickor, i den mån de nämns med hänsyn till kön. Men de utsatta kvinnorna nämns även i relation till etnicitet, dock inte sin egen i direkt mening. I rikskriminalens rapport relateras kvinnorna till hallickarnas ursprung: ”kvinnorna och hallickarna har dock inte alltid samma etniska tillhörighet. Detta kan bero på att kvinnorna rekryteras i sina hemländer av landsmän, men ibland säljs vidare under resans gång”.⁵²

I rikskriminalens ögon antas människohandeln alltså utföras i andra länder, av ”de andra”.⁵³ Här andrafieras både de

utsatta kvinnorna och de som utför rekryteringen.⁵⁴ Det underliggande budskapet är att kvinnor från andra länder rekryteras av män i andra länder. I en senare rapport sker dock en viss förskjutning i detta budskap. Här talas om att ”personer som polisen tidigare misstänkt för att ha sysslat med att rekrytera *utländska* kvinnor för prostitution till Sverige har [även] rekryterat *utsatta inhemska* kvinnor och flickor i samma syfte”.⁵⁵ Rikskriminalen påpekar här att även svenska kvinnor rekryteras av ”personer” som tidigare misstänkts för rekrytering av utländska kvinnor. Istället för att beskriva kvinnorna som svenska omnämns de som ”inhemska” vilket effektivt döljer att det handlar om svenska kvinnor. Det är intressant att notera att även de svenska kvinnorna kan vara utsatta. På vilket sätt framgår dock inte. De tidigare nämnda männen görs om till ”personer”. Det är intressant att se att de utsatta kvinnorna bekönsas medan de agerande männen i det närmaste avkönsas. Den bild som förmedlas här är att ansvaret för människohandeln inte är könskodat alls. Utsattheten däremot har en tydlig feminin konnotation. Att kvinnor bekönsas och män i det närmast avkönsas i dessa sammanhang har bland annat visats av Johanna Niemi som undersökt svenska och finska lagförarbeten till respektive lands sexköplag.⁵⁶

Strukturella och diskursiva förutsättningar

De omständigheter som på strukturell nivå antas bidra till förekomsten av människohandel är dålig ekonomi, brist på arbete och andra förhållanden som finns i ojämlika

strukturer. Dessa faktorer relateras delvis också till vissa länder eller områden. I dokumenten diskuteras ett självklart samband mellan människohandeln och människors levnadsvillkor. I de länder där rekryteringen sker sägs befolkningen vara fattig, arbetslös och leva under allvarliga former av ojämlikhet, såsom kvinnoförtryck och rasism.⁵⁷ I FN-protokollet uppmanas också medlemsstaterna att lindra "omständigheter som gör människor, särskilt kvinnor och barn, sårbara för handel med människor, såsom *fattigdom, underutveckling och brist på lika möjligheter*".⁵⁸ Ekonomin anses vara en starkt bidragande orsak till att människor kan förledas in i denna verksamhet. Låg levnadsstandard och fattigdom omtalas som kända push-faktorer för personer som riskerar att falla offer för människohandlare. Risker är att de lockas av ett rikare liv i väst och tror att de kommer att tjäna mycket pengar.⁵⁹

I rikskriminalens rapporter, som är skrivna från svensk horisont, kan man som redan nämnts ana en tydlig distansering, ett slags andrafiering beträffande förekomsten av människohandel. De länder som associeras med dessa levnadsförhållanden, och från vilka rekryteringen sker, sägs i första hand vara baltstaterna och övriga Östeuropa samt Balkan.⁶⁰ Varför det finns en efterfrågan i Sverige eller vem som efterfrågar detta här problematiseras inte närmare. Detta tolkar jag som en distansering i förhållande till det egna landets inblandning i handeln. Svenskar har inte någon del i handeln, är det underliggande budskapet. Som redan antytts nyanseras denna bild något i den senaste rapporten

när man talar om att "inhemska" kvinnor rekryteras. Dessutom påpekas att även "lokala män köper sexuella tjänster" och att människohandeln inte enbart är ett storstadsfenomen.⁶¹ Genom benämningarna "inhemsk" respektive "lokal" döljer dock rikskriminalen att dessa män och kvinnor är svenska.

Det är framför allt en diskursiv omständighet som förutsätts påverka människohandelns praktiker, nämligen svensk straffrättslagstiftning och den framhåvs i positiva ordalag. Det hävdas att den så kallade sexköpslagen har haft effekt på människohandeln i Sverige. Jag väljer att ta upp detta som en diskursiv förutsättning eftersom jag i här i första hand analyserar rätten som språkliga och normativa diskurser. Sverige påstås inte längre vara en bra marknad för människohandeln eftersom pengar inte kan tjänas lika snabbt, kvinnorna måste eskorteras för att inte synas och hinner inte med lika många kunder. Detta har framkommit genom förhör av kvinnor men också genom telefonavlyssning. Huruvida detta innebär att kvinnorna utsätts för sämre eller bättre förhållanden diskuteras inte. Att prostitutionen har tvingats "gå under jord" med osäkra förhållanden för kvinnorna som följd, är annars något som ofta förs fram som ett argument mot sexköpslagen.⁶² De kriminella beklagar sig över att köparna är rädda för att man måste organisera verksamheten mer i Sverige för att nå lönsamhet.⁶³ Rättsliga koncept och diskurser i svensk lag och rättstillämpning förväntas påverka människohandelns praktiker.

Utan att problematisera "det svenska" i förhållande till människohandel framförs

enbart fördelar med det egna landets lagstiftning. Detta tolkar jag som ytterligare en andrafiering. Svenska lagar löser problem som inte är våra utan egentligen någon annans, problemen är i varje fall inte lika stora ”hos oss”.⁶⁴

Kontextualiserad utsatthet - avslutning

Hur formas då utsattheten i förhållande till individer, strukturer och diskurser? Med andra ord, hur kan man sammanfatta konstruktionen av utsatthet i samband med människohandel? Ett kort svar är att utsatthet som formas i de undersökta dokumenten kan betraktas som kontextualiserad. Här finns tydliga ambitioner att relatera individen till strukturer och diskurser, att placera individen i det jag med hänvisning till Young kallar för en serie.

Som vi sett beskrivs människohandelns syfte vara att utnyttja andra människor. Tillvägagångssätten, människohandelns praktiker, sägs främst vara rekrytering, transporter, hysande och mottagande. Dessa är kriminaliserade om de sker genom tvång, vilsedande eller utnyttjande av någons utsatta belägenhet. En uppenbar faktor som påverkar de olika praktikerna är att det finns en efterfrågan och särskilt stor antas efterfrågan på sexuella tjänster vara. Denna efterfrågan diskuteras inte i sig, däremot kan sägas att den tredelade analysen till viss del klargör efterfrågans orsaker. De *individer* som utsätts för handeln är enligt dokumenten framför allt kvinnor och barn. När det gäller *strukturella* förhållanden, sägs rekryteringen främst ske från länder där människor är fattiga, arbetslösa och utsatta för könsojämlikhet eller rasism. Dessa kvinnor är alltså på en strukturell nivå utsatta, bland annat på grund av fattigdom eller arbetslöshet. Slutligen sägs *diskursiva* faktorer, såsom normer som uttrycks i den svenska prostitutionslagstiftningen, påverka människohandelns praktiker. Normen att inte tillåta sexköp får här exemplifiera hur normer relaterade till kön och sexualitet formar utsattheten, i detta fall i positiv riktning. Genom att inkludera hallickars etnicitet och svenska lagnormer sker slutligen en andrafiering och en distansering i förhållande till människohandeln. Människohandeln utförs av män från andra länder gentemot kvinnor från andra länder.

De människor som utsätts för handel relateras i dokumenten tydligt till strukturella och diskursiva praktiker. Detta innebär en kontextualisering av det subjekt som är utsatt för människohandel. Individerna utsätts för andras praktiker som tydligt kopplas samman med förekomsten av dessa strukturella faktorer men även med vissa diskursiva förutsättningar. Utsattheten knyts härmed inte enbart till en konkret och avgränsad situation. Genom att varje konkret situation på så sätt blir en effekt av strukturella och diskursiva praktiker, eller åtminstone i hög grad är knuten till sådana praktiker, blir följden enligt min mening en tydlig kontextualisering av det utsatta subjektet. Detta utvidgar också innebörden av att

vara utsatt för brott. Den utsatta individen är inte avgränsad från sitt sammanhang. Istället är faktorer som kan relateras till strukturer eller diskurser och som individen inte ensam kan påverka, i högsta grad av betydelse för om och hur en individ blir utsatt för vissa brott. Denna utvidgade utsatthet kommer implicit till uttryck i de analyserade dokumenten, vilka alla på olika sätt har betydelse för den svenska straffbestämmelsen.

Men perspektivet har inte tydliggjorts fullt ut, varken i dokumenten eller i lagtextens formuleringar. Inte heller i den senaste utredningen rörande utformningen av människohandelsbrottet, diskuteras närmare huruvida dessa maktförhållanden bör påverka lagtextens utformning.⁶⁵ Den nu beskrivna utsattheten är som visats komplex och anses också svår att bevisa i praktiken.⁶⁶ En tydligare kontextualisering av subjektets utsatthet i dokument och lagtext skulle kunna ses som ett erkännande av att utsatthet kan relateras till denna typ av faktorer och bidra till att underlätta bevisföringen i de rättsliga praktikerna. Vad som ska bevisas blir då till exempel en fråga om allmänna förhållanden i det aktuella landet istället för sådant som enbart rör den enskilde individen. Samtidigt skulle detta kunna bidra till ett allmänt synliggörande av möjligheten att betrakta det rättsliga subjektet mer kontextuellt.

Att mer explicit ge utsattheten en kontextuell innebörd skulle även kunna förbättra den enskilde individens möjligheter att kräva rättsligt skydd. Om en konkret situation relateras till könsmakt, fattigdom, arbetslöshet eller lagnormer, skulle

detta få uppenbara återverkningar på de rättsliga praktikerna.⁶⁷ Förutsättningarna att i rättstillämpningen kunna visa att den enskilde individen befinner sig i en "utsatt

I stället finns möjligheten att anklaga pojkvännen och hans medhjälpare för att ha utnyttjat den utsatta situation hon befunnit sig i.

belägenhet" skulle som antytts nämnvärt förbättras. Just begreppet "utsatt belägenhet" är ofta av central betydelse för om ett händelseförlopp kan betraktas som människohandel i straffrättslig mening.⁶⁸ Möjligheterna att väga in strukturella eller diskursiva faktorer kan då kasta nytt ljus över en individuell situation. Dessutom skulle sådana rättspraktiker i sin tur producera rättssubjekt som kontextualiserar den enskilde individen utan att för den skull negligera det individuella aktörskapet.

Lilja skulle ses som en självständigt agerande individ som vill ta sig till ett annat land för att förbättra sina levnadsvillkor, samtidigt som hon under vissa omständigheter skulle kunna betraktas som utnyttjad. Hon blir då inte enbart en ung kvinna som valt att åka till Sverige för att hon litar på sin pojkvän och vill ha ett bättre liv. I stället finns *möjligheten* att anklaga pojkvännen och hans medhjälpare för att ha utnyttjat den utsatta situation hon befunnit sig i.

Noter

- 1 Filmen *Lilja forever* (2002) av regissören Lukas Moodysson handlar om en ung kvinna som utsätts för människohandel och bygger på ett verkligt fall med svensk anknytning. För värdefulla kommentarer på olika versioner av denna artikel vill jag tacka Christine Andersson, Carin Dackman, Anne-Charlotte Ek, Monika Edgren, Johanna Esseveld, Moa Forsberg, Håkan Gustafsson, Kutte Jönsson, Sari Kouvo, Eva Schmitz, Per Ole Träskman, Linnea Wegerstad och Helén Örnemark Hansen samt två anonyma granskare. Ett särskilt tack till Cristine Sarrimo som engagerat bidragit med konstruktiva läsningar vid ett flertal tillfällen. Artikeln är delvis författad inom ramen för min Postdoctjänst vid Genusvetenskap på Malmö Högskola, avslutad december -06, och delvis inom det av Vetenskapsrådet finansierade projektet "Sexualisering av det offentliga rummet. Problematiseringar kring rätt, marknad och kropp" som jag bedrivit tillsammans med Sari Kouvo och Håkan Gustafsson.
- 2 Proposition 2003/04:111, *Ett utvidgat straffansvar för människohandel*, se till exempel s. 9 och 15. Se även SOU 2008: 41, *Människohandel och barnäktenskap. Ett förstärkt straffrättsligt skydd*.
- 3 Se till exempel: Tilläggsprotokoll om förebyggande, bekämpande och bestraffande av handel med människor, särskilt kvinnor och barn, till Förenta Nationernas konvention mot gränsöverskridande organiserad brottslighet och Europeiska rådets rambeslut av den 19 juli 2002 om bekämpande av människohandel, 2002/629/RIF. EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel.
- 4 FN-protokollet mot människohandel, artikel 5 och 6 samt EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel artikel 1. Att bekämpa människohandel genom kriminalisering anses av vissa försvåra arbetet. Till exempel menar Jacqueline Berman från fältet internationella relationer att människohandeln visserligen involverar kriminella moment, men att den också hör ihop med frågor om migration, arbete och kön. En kriminalisering begränsar enligt detta resonemang förståelsen av problemet och möjligheterna till en lösning. Se Jacqueline Berman: "(Un)Popular Strangers and Crisis (Un)bounded: Discourses of Sex-Trafficking, the European Political Community and the Panicked State of the modern State", *European Journal of International Relations*, vol 9, 2003:2. Se även Gregor Noll: "Globalisation, migration and human rights: international law under review", *Collection of the Geneva Academy of International Law and Human Rights*, vol 2, 2007, och Jenny Westerstrand: *Mellan mäns händer. Kvinnors rättssubjektivitet, internationell rätt och diskurser om prostitution och trafficking*, Uppsala Universitet 2008, s. 338 ff.
- 5 Jämför Åsa Gunnarsson och Eva-Maria Svensson: *Genusrättsvetenskap*, Studentlitteratur, 2009, s. 203–204.
- 6 Jämför Nicola Lacey: *Unspeakable Subjects. Feminist essays in legal and social theory*, Hart Publishing 1998.
- 7 Materialet består av FN-protokollet mot människohandel, EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel. Prop. 2003/04:11 samt rikskriminalens rapporter *Handel med kvinnor*, främst lägesrapport 5 och 7, rapport 2003:1 respektive 2005:4, men även rapport 2006:4, lägesrapport 8 och rapport 2007:6, lägesrapport 9.
- 8 De dokument som undersöks har dock med undantag för rikskriminalens rapporter direkt betydelse för utformandet av svensk lagstiftning på området. Med tanke på artikelns fokus och att rapporterna dessutom ligger till grund för vissa uttalanden i propositionen, anser jag det värdefullt att studera dem.
- 9 För en intressant studie och analys av olika diskurser rörande trafficking och prostitution, se Westerstrand, 2008, s. 108 ff och 187 ff. Se även Ida Vikström och Görel

- Granström: "Kroppar till Salu", *Den onda cirkeln. Om brottsoffer, genus och rätten*, Görel Granström (red), Uppsala Publishing House 2004.
- 10 I sin avhandling om prostitution och trafficking i internationell rätt diskuterar Jenny Westerstrand denna, som den kommit att föras fram, grundläggande skillnad mellan trafficking och prostitution. Många menar att detta är en falsk distinktion, se Westerstrand, 2008, s. 360 ff. Westerstrand anser att en förståelse av debatten kring trafficking kräver en förståelse för dito rörande prostitution. Hon visar att den diskurs som normaliserar prostitutionen även ligger till grund för konstruktionen av tvång som gränsmarkör mot trafficking, se Westerstrand, 2008, bland annat s. 112 ff, 218 ff, 308 ff och 360 ff.
- 11 Se till exempel Petra Östergren: *Porr, horor och feminister*, Natur och Kultur 2006 och Susanne Dodillet: *Är sex arbete? Svensk och tysk prostitutionspolitik sedan 1970-talet*, Vertigo 2009.
- 12 Se till exempel Gunnarson och Svensson, 2009, s. 203 och 204. Jämför Westerstrand, 2008, s. 344 ff.
- 13 Iris Marion Young: "Genus som serialitet. Tankar om kvinnor som ett socialt kollektiv", *Att kasta tjejkast. Tankar om feminism och rättvisa*, Atlas 2000, s. 230.
- 14 Jämför Bo Wennström: *Rättens individualisering. Mot en ny juridisk antropologi*, Uppsala Universitetsstryckeri 2005, s. 8-10.
- 15 Gunnarsson och Svensson, 2009, s. 204.
- 16 Se till exempel Nils Jareborg: *Kriminalrätt, lustus Förlag, Uppsala 2001 & Jareborg: Determinism and Criminal Responsibility. Essays in Criminal Law*, lustus förlag 1988 och Gunnarsson och Svensson, 2009, s. 204.
- 17 Numera relateras ofta könsperspektivet till analyser som rör etnicitet, klass, sexualitet eller andra makthierarkier, se om detta exempelvis Nina Lykke: "Intersektionalitet - ett användbart begrepp för genusforskningen?", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 2003:1 samt Paulina de los Reyes & Lena Martinsson (red): *Olikhetens paradigm: intersektionella perspektiv på o(jäm)likhetskapande*, Studentlitteratur 2005.
- 18 Se t ex: Lacey Nicola, 1998, Eva-Maria Svensson: *Genus och rätt: En problematisering av föreställningen om rätten*, lustus förlag 1997, Ngaire Naffine & Rosemary J. (red.): *Sexing the subject of law*, Sweet and Maxwell 1997, Karin Lundström: *Jämlikhet mellan kvinnor och män i EG-rätten - en feministisk analys*, lustus förlag 1999, Monica Burman: *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor*, lustus förlag, och Westerstrand 2008. Även historikern Monika Edgren har problematiserat det rättsliga subjektet: "Antidiskrimineringsdilemman: Representationer i Kommunalarbetaren 2003-2004", *Arbetslivets (o) synliga murar*, Paulina de los Reyes (red.), SOU 2006:59, s. 175-205; Monika Edgren: "Att återupprätta äran; språk, subjekt och sexuellt våld i äldre tid", *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 2004:3, s. 74-90. Kvinnorätten synliggjorde på 70-talet rättens könsblindhet utan att explicit sätta rättssubjektet i fokus, se t ex Tove Stang Dahl (red): *Kvinnerett I och II*, Universitetsforlaget 1985.
- 19 Det finns dock olika uppfattningar i forskningen om sättet på vilket detta samband skall användas och förklara våldet. För ett svenskt och nordiskt sammanhang, jämför till exempel Margareta Hydén från socialt arbete: *Kvinnomisshandel inom äktenskapet: mellan det omöjliga och det möjliga*, Liber 1995 samt sociologen Eva Lundgren: *Våldets normaliseringsprocess*, Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige (ROKS), Stockholm 2004. Se också hur frågan diskuteras i SOU 2004:121. Jämför Catharine A. MacKinnon: *Toward a Feminist Theory of the State*, Harvard University Press 1989 och Carol Smart: *Law, crime and sexuality*, SAGE Publications 1995.
- 20 Se SOU 1995:60: *Kvinnofrid. Huvudbetänkande av kvinnovåldskommisionen*, del A, s. 51 och proposition 1997/98:45. Se även Johanna Niemi-Kiesiläinen:

- “The Reform of Sex Crime Law and the Gender-Neutral Subject”, *Nordic Equality at a Crossroads. Feminist Legal Studies Coping with Difference*, Eva-Maria Svensson, Anu Pylikäinen och Johanna Niemikiesiläinen (red.), Alshgate, Aldershot 2004. I grunden, bygger också all diskrimineringslagstiftning på strukturella utgångspunkter, jämför Lundström 1999, s. 32.
- 21 Se om detta rörande ekonomisk brottslighet i Sverker Jönsson: *Straffansvar och modern brottslighet. En idékritisk studie av straffansvar för juridisk person*, Lustus förlag 2004.
- 22 Young 2000. Min avsikt i denna artikel är närmast att tentativt diskutera möjligheterna för ett kontextuellt subjekt och att sätta detta i relation till ett konkret exempel där frågorna om subjekt och struktur ställs på sin spets.
- 23 Se t ex Noll, 2007 och Dodillet, 2009.
- 24 Young, 2000, s. 230.
- 25 Se t ex Sandra Harding: *The Science Question in Feminism*, Cornell University Press 1986 samt Joan Wallach Scott: “Gender: A useful Category of Historical Analysis”, *Feminism and History*, Oxford University Press 1996. Vidare talar historikern Yvonne Hirdman utifrån Joan Scott om tre olika förståelser av genus i sin teori om genussystemet, se SOU 1990:44, s. 76 med tillhörande hänvisningar.
- 26 Se Gunnarsson och Svensson, 2009, s. 138.
- 27 Svensson 1997, s. 333.
- 28 Svensson och Gunnarsson, 2009, s. 137-138. Personligen ser jag Hirdmans teori som en av flera som är användbar för att studera genus i förhållande till rätten.
- 29 Kring serialiteten hämtar Young inspiration från Jean-Paul Sartre.
- 30 Young, 2000, s. 232.
- 31 Young, 2000, s. 231.
- 32 Young, 2000, s. 233.
- 33 Young, 2000, s. 235, med hänvisning till Sartre.
- 34 Young, 2000, s. 230.
- 35 Se till exempel Vikström och Granström, 2004 och Westerstrand, 2008.
- 36 Michel Foucault: *Diskursens ordning*, Symposium 1993/1971 samt *Sexualitetens historia. Viljan att veta*, Band I, Daidalos 2002/1976. Se även Judith Butler: *Bodies that matter: On the discursive limits of sex*, Routledge, 1993 samt *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*, Routledge, 1990, och Ulrika Andersson: *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*, Bokbox, 2004, särskilt kapitel 1.
- 37 FN-protokollet mot människohandel och EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel.
- 38 Prop. 2003/04:111, s. 7-8. Nyligen har även genomförts en utredning som bl a syftar till att komma åt de tillämpningssvårigheter som nämnts inledningsvis, SOU 2008:41.
- 39 Människohandelsbrottet finns infört i brottsbalken 4:1a.
- 40 De dokument jag analyserar är som nämnts FN-protokollet mot människohandel, EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel, prop. 2003/04:11 samt rikskriminalens rapporter 2003:1 och 2005:4. Se även rapporterna 2006:4 och 2007:6.
- 41 FN-protokoll art 3a samt prop. 2003/04:11, s. 16.
- 42 Brottsbalken 4:1a.
- 43 Prop. 2003/04:111, s. 8.
- 44 Prop. 2003/04:111, s. 8. Ett mer praktiskt perspektiv anlägger rikskriminalpolisen när den diskuterar hur inresa sker i Sverige i samband med människohandeln. Den vanligaste metoden är att ”inresa sker via färja eller med bil”, rapport 2003:1, s. 23. Jämför rapport 2005:4, s. 31-32.
- 45 Rapport 2003:1, s. 24.
- 46 Rapport 2003:1, s. 23.
- 47 Prop. 2003/04:111, s. 8. I den senaste utredningen SOU 2008:41 återkommer denna beskrivning.
- 48 FN-protokollet mot människohandel, artikel 9:1 b, min kursivering.
- 49 EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel, skälen under (1), min kursivering.

- 50 EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel, skälen under (2), min kursivering. Att människohandeln betraktas som ett brott mot de mänskliga rättigheterna är inte okomplicerat, vilket har diskuterats av flera, se till exempel Noll 2007.
- 51 EU:s rambeslut om bekämpande av människohandel, skälen under (3)och (5), min kursivering.
- 52 Rapport 2003:1, s. 23.
- 53 Jag vill tacka Monika Edgren som gjort mig uppmärksam på detta.
- 54 Se dock rapport 2005:4, s.29. Här påpekas att människohandel för sexuella ändamål i Sverige också har en marknad på mindre orter där "lokala män köper sexuella tjänster" och inte bara är ett storstadsfenomen.
- 55 Rapport 2005:4, s. 30, min kursivering.
- 56 Johanna Niemi: "What we talk about when we talk about buying sex", *Violence against women, Special issue, Gendering Policies*, kommande, 2009. Även Jeff Hearn och Lisa MacKie drar liknande slutsatser om mäns våld: "Gendered policy and policy on gender: The case of 'domestic violence'", *Policy and Politics: An International Journal*, Vol 36, 2008.
- 57 Prop. 2003/04:111, s. 15.
- 58 FN-protokollet art 9:4, min kursivering. Se även prop 2003/04:111, s. 18-19.
- 59 Rapport 2003:1, s. 22.
- 60 Rapport 2003:1, s. 23.
- 61 Rapport 2005:4, s. 29.
- 62 Se t ex Östergren 2006.
- 63 Rapport 2003:1, s. 26.
- 64 Jämför med vad som sägs ovan om "inhemska" kvinnor och "lokala" män. Se också de los Reyes & Martinsson, 2005.
- 65 SOU 2008:41.
- 66 Jämför rikskriminalens lägesbeskrivning, rapport 2005:4, s. 31 och 34-35.
- 67 Vilken inverkan detta skulle ha på ansvarsbedömningen är en intressant fråga som är nödvändig att studera närmare. I projektet "En för alla?", finansierat av Vetenskapsrådet, studerar jag tillsammans med Titti Mattsson dessa spörsmål i den straff- och socialrättsliga prövningen av ungdomars gängbrottslighet.
- 68 Särskilt om den utsatta personen är över 18 år.

Nyckelord

Straffrätt, människohandel, kontextuella rättssubjekt, aktörskap, strukturella och diskursiva maktförhållanden.

Ulrika Andersson

Juridiska institutionen

Lunds universitet

Box 207

221 00 Lund

Ulrika.Andersson@jur.lu.se